

Институционализация на социалната работа в България в условията на социална промяна

Зейнур Мустафа

Institutionalization of the social work in Bulgaria in social change condition: *In world practice social work is perceived as an extremely important and prestigious paraprofessionals. Western researchers define it as a profession of the XXI century, according to A. Harris' social work became the most popular interdisciplinary profession of the XXI century. "[76] The growth represents the interaction of several interconnected nowadays process - institutionalization, the identification and internalize the background of European integration and globalization.*

Key words: *Social work, European integration, globalization.*

ВЪВЕДЕНИЕ

В световната практика социалната работа се възприема като една изключително важна и престижна помощна професия. Западните изследователи я определят като професията на XXI век, а според А. Харис "социалната работа се превръща в най-разпространената междудисциплинарна професия на XXI век". Развитието ѝ представлява взаимодействие на няколко взаимосвързани в наши дни процеса – институционализация, идентификация и интернализация на фона на европейската интеграция и глобализация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Процесът на **идентификация на социалната работа** в отделните страни преминава през различни етапи, обусловени от историческото развитие, наличните ресурси и избраните социалнополитически модели. В исторически аспект тя представлява взаимовръзка на теорията и практиката на социалната работа при нейната институционализация, утвърждаване на нейните цели, задачи, функции, визия и мисия, възприемане на професионалните роли на социалните работници, на техния професионалния профил. Тя придобива особен характер в периоди на социална трансформация и кризисни състояния в обществото.

Институционализацията на социалната работа се определя като утвърждаването ѝ в следните насоки: 1/ като практика, в т.ч. и професия - срещу труд, носещ доходи, служене в името на общността, на общественото благо, на стабилността на обществото, а не на частните интереси на упражняващите професията; 2/ установяване на продължително фундаментално теоретично образование и практическа подготовка; 3/ развитие на социалната работа като теория, наука, методология и 4/организиране кадрите в професионален съюз с широко самоуправление и дисциплинарен натиск при определени правила на поведение.

Развитието на социалната работа в Европа като теория и практика, като професионална дейност и наука, както и образованието, което се изисква за нея, се характеризира със значително разнообразие на начините, по които социалната дейност се дефинира, на организационните системи, които обхваща и на образователните програми, посредством които социалните работници получават професионална квалификация. То е многоаспектно както в рамките на страните от Западна и Източна Европа, така и между тях. Това налага координиране на процесите в социалната работа като наука, професионална дейност и обучение, утвърждаване на общи критерии и стандарти, съобразени с националните интереси и специфика на страните, с което би се благоприятствал по-нататъшният ход на европейската интеграция в тази от изключителна важност за общественото развитие

област, свързана с непосредствените потребности и интереси на цели социални групи и общности на обединена Европа.

Специално внимание на социалната работа и по-конкретно на ролята и статуса ѝ, на идентификацията на социалния работник и неговата подготовка, образование се обръща в резолюцията на Съвета на Европа още през 1967г., с което се признава нейната значимост. Тя се дефинира като *“специфична професионална дейност, която се стреми към помагане за по-добра взаимна адаптация между индивиди, семейства, групи и обществената среда, в която те живеят и, развивайки самоуважение и самоотговорност в тях, да се използват възможностите на личността, междуличностните връзки и отпуснатите ресурси от обществото за подобряване на тяхното състояние”*. Въпреки че в своите документи я определя като *“специфична професионална дейност”* Съветът на Европа я разглежда и като *“специфична помощна дейност за лица, институции и организации от трите сектора – публичния, частния и неправителствения, като насочена към решаване на социалните проблеми на лица, групи и общности в неравностойно социално положение”*. Предметната ѝ област обхваща както професионалната социална работа, така и работата на доброволци, благотворителни и религиозни общности, които в никакъв случай не могат да бъдат подценени – сред тях са Каритас, Международният Червен кръст и полумесец и много др. Истина е, че социалната работа се реализира във всички сектори – публичния, частния с формиране на печалба, в неправителствения, неформален и доброволния, като в редица отношения се реализира и под формата на социална икономика.

В посочените документи на Съвета на Европа се изтъква, че всяка една учебна програма по социална работа в страните-членки на Европейската общност трябва да съдържа три задължителни елемента – знания за човека, знания за обществото, познаване на социалните услуги и теориите и методите на социалната работа. Допълнително се изискват знания в областта на макрообществените процеси и социалната психология – социалногруповата работа, работа *“е”* и *“с”* конкретни общности и познание на опита в тях Социалната работа все повече се базира на постиженията на социалните науки, особено на социологията, социалните изследвания, културната антропология и социалната психология.

Основната цел на социалната работа е *“преодоляване на социалните проблеми и трудности на личността”, “включване в нормални социални структури, придобиването към културните ценности на съвременното цивилизовано общество”, “постигане приспособяване на индивида към обществото”* или *“помагане на индивида да се приспособи към живота и да осъществи вътрешни промени в посока на по-добра реализация в социума”*.

“Социалното” е ядро на социалния проблем, който от своя страна е израз на противоречията в интересите на различни по статус социални субекти. Социалният проблем е същността страна в теорията и практиката на социалната работа, доколкото с възможностите за неговото разрешаване има определящ за нея характер. Констатирането, изясняването и опознаването на социалния проблем е условие за намиране на неговото решение, а границите на възможностите за решаване на социалния проблем определят и границите на социалната работа. Социалният проблем се дефинира и като самоосъзнаване от страна на субекта *дейността като значимо за него несъответствие между поставената цел и желаните или преследвани резултати*. Поради фактът, че социалните субекти заемат различно място и изпълняват различни функции в процеса на производството, разпределението и потреблението на социални продукти, появата на социални проблеми е възможно във всички сфери на обществения живот. Констатирането на причините за даден социален проблем определя избора на формата на интервенция и изхода от неговото решаване. Правилното диагностициране на обхвата, дълбочи-

ната и равнището на проявлението му предопределят посоката на конкретните практически мерки и институциите, които ще ги реализират. Установява се тенденция в социалната политика на страната решаването на социалните проблеми да става предимно в по-малките общности. Това доказват и поправките в последните нормативни документи.

Типични за социалната работа социални проблеми, които определят нейните граници, могат да се смятат тези от сферата на: хуманизацията на обществените отношения; бедността и нейното преодоляване, опазване здравето на населението; съвременното семейство; защита на майчинството; защита на детството; деца-сираци; непълнолетни; младежи; жени; трудоспособни пенсионери; инвалиди; болни хора; лишени от свобода; лица, изтърпели присъда; просяци; емигранти; безработни; стари хора; самотни хора; проблеми на социалната патология; правонарушения, аморално поведение, алкохолизъм, наркомания, проституция, самоубийства. Това показва, че социалните проблеми възникват на различни нива в обществото - на индивидуално, групово или на равнище на обществото като цяло. Възможностите за решаването им определят границите на социалната политика. Социалните дейности са механизъм на регулиране на социалните отношения с оглед решаването на един или друг тип социални проблеми. Социалната работа като вид социална дейност осъществява определени дейности, регулирайки специфичен тип социални отношения и по-специално част от разпределителните и други социални отношения на връзки и взаимодействия между групите. Тя се ангажира с решаване на социалните проблеми на индивидуално и групово ниво. Въпреки голямото им разнообразие, всички те са обусловени от отсъствие или недостиг на ресурси за постигане на поставените цели. Поради това, решаването им се свежда и до намиране на тези ресурси.

Различното тълкуване на понятията "социален" в контекста на "социална дейност", както и на самата категория "социална дейност" също така предполага разнообразно интерпретиране на категорията "**социална работа**". Според някои автори различни социални дейности включват социалната работа, а според други – социалната работа е съвкупност от социални дейности. Базирайки се на разбирането на Д. Димова за "**социален**" в **тесен смисъл** "**социалната дейност**", **може да се определи като действия, насочени към намиращите се в затруднение индивиди, целящи решаването на социалните проблеми.**[19:68] Социална е целенасочената дейност, която се отнася до живота на хората и техните взаимоотношения в обществото и тази, която предизвиква изменение в тези отношения в условията на обществения живот. Предвид това всяка социална дейност има свой обект и предмет, свои организационни и законодателни параметри, конкретни цели и начини за реализирането им. Обект са хората, нуждаещи се от помощ и подкрепа, а предмет – социалната защита и подкрепа и определените от методологията й средства и ресурсни възможности на обществото и общността, към която принадлежат.

Подобно на социалната дейност и социалната работа може да се разглежда в *по-широк или в по-тесен смисъл*, което затруднява определянето на единна и коректна дефиниция. Тясната представа за социалната работа е свързана с разглеждането ѝ единствено като професионална дейност.

В контекста на изложеното **социалната работа се разглежда като професионална дейност, имаща за цел подобряване благополучието на индивидите в обществото.**

В българската наука редица автори под социална работа визират "съвкупност от дейности от различно естество, насочени към социална защита на определени групи от населението с оглед на тяхното оптимално адаптиране към обкръжаващата ги социална среда и успешното преодоляване на предвидими или непредвидими,

желани или нежелани от тях рискови ситуации". Други я разглеждат като "специфичен социален механизъм, посредством който вариативно и компетентно се решава определен кръг от социални проблеми на всички нива от структурата на обществото". Близко до това е и разбирането за социалната работа като механизъм на регулиране на социалните и по-специално разпределителните отношения. Изтъква се, че тя е комплексна интегративна дейност, която в зависимост от особеностите на клиента, от специфичните социални проблеми и тяхната проекция като личностни, както и от социалните условия и ресурси може да се реализира като ансамбъл от подпомагане, услуги, възпитание, образование, терапия, грижи, подкрепа, посредничество и др.

На основата на посоченото може да се заключи, че *социалната работа е комплексна социално-помощна дейност, проява и съвкупност от различни дейности, целящи решаването на социалните проблеми на лица и семейства, попаднали в беда и в невъзможност сами да се справят с нея*. Използвайки интеракционния подход тя е насочена към мобилизация на личностния потенциал, ресурси на клиента. Именно това е съществената разлика с останалите помощни дейности: социалната работа е насочена едновременно и към личността и към нейната среда, при това във връзката и взаимодействието им със социалния работник – връзка не на подчинение, а на взаимно влияние. Основните ѝ признаци и характерни особености са: целенасоченост, предметност, превантивен и преобразуващ характер.

Разглеждайки социалната работа като практика е необходимо изясняване на нейните цели и задачи, да се разкрият нейния обхват и професионални полета на интервенция. Поради вътрешната сложност и противоречивост на този вид работа е важно да се очертаят различните аспекти в нейното професионализиране. Формулирайки целите на социалната работа, извеждайки функциите ѝ и разглеждайки методите ѝ, се синтезират съществените характеристики на съвременното състояние на тази дейност и професия.

Дискутиран въпрос в социалната работа е и *дифузността на професионалната дейност*. В науката е общоприето схващането, че полето на социалната работа се пресича с множество други професионални полета. То не е ясно отграничено от полетата на останалите помагачи професии. Като такава нейното призвание е да защитава потребностите, интересите и човешкото достойнство, правата на човека за достоен живот.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Може да се приеме, че *основна цел* на социалната работа е превенцията, обнадяването, подкрепата, регулирането, управлението, довеждането до благоприятен изход решаването на социалния проблем, неговото преодоляване. Като подцели могат да се разглеждат целите за промяна на клиента и социума.

Анализът на теориите относно целите на социалната работа отразява нейната сложност и противоречивост. Почти всички научни изследвания, обаче изразяват особено важната им характеристика - тяхната *дихотомността*, т.е. едновременната насоченост на социалната работа и към индивида, групата, семейството и към социалната среда. От една страна социалната работа е насочена към провокиране и подпомагане на индивидите и групите за самостоятелно справяне с проблема, а също и постигане на взаимно разбирателство между клиента и неговата среда. Социалната интервенция предполага както личностна, така и социална промяна. Тази важна характеристика отличава социалната работа от другите помощни професии - на лекаря, учителя, психотерапевта.

Социалната работа се провежда в зоната на пресичане на интересите на личността и обществото. Поради това тя носи професионална отговорност и пред клиентите, пред обществото като цяло.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Антикаров, Вл. Пазарна икономика и социална политика // Икономика, май, 1990
- [2] Атанасов, Б. Основни характеристики на реформата в социалната сфера // Проблеми на труда, бр. 1, 1996
- [3] Владинска, Н. Проблеми на професията социален работник у нас // Проблеми на труда, бр.5, 1996
- [4] Владинска, Н. Личност, образование и компетентност на социалния работник // Проблеми на труда, бр. 12, 1996
- [5] Георгиева, Б. Конфликтите в сферата на социалната политика С., 1997
- [6] Георгиева, Б. История и теория на социалната работа. С., 2003.
- [7] Димова, Д. Социална политика С., 1997
- [8] Димова, Д., Б. Георгиева, Н. Янева Социална политика С., 2000
- [9] Иванов, И. Основи на педагогическата диагностика Ш., 1999
- [10] Илиева, Н. Методи на социалната работа С., 1998
- [11] Йонков, Л. Актуални проблеми на системата за социални грижи. С., 1993
- [12] Йонков, Л., Г. Колев. Съветът на Европа и неговата социална политика. Ш., 1995
- [13] Колев, Г. Социална педагогика. С., 1994
- [14] Кусев, Ив. Методологични и приложни аспекти на социалната работа. С., 2000
- [15] Кусев, Ив. Основи на социалната работа. С., 1998
- [16] Аминов, Н. А., Н. А. Морозова, А. Л. Смятских. Психодиагностика специальных способностей социальных работников. - Социальная работа. Вып.2, 1992г.
- [17] Friedlander, W., H. Praffenberger. Grundbegriffe und Methoden der Sozialarbeit. Hrsg. Luchterhand V. 1966.

За контакти:

Гл. ас. д-р Зейнур Мустафа, Катедра „Социална и специална педагогика“, Шуменски университет „Еп. К. Преславски“ e-mail: zeynur_ch@abv.bg

Докладът е рецензиран.